

LINGVISTIČKI ASPEKTI USVAJANJA HRVATSKOGA I DRUGOGA JEZIKA U RANOJ DOBI

Masle, Klaudija

Undergraduate thesis / Završni rad

2022

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Split, Faculty of Humanities and Social Sciences, University of Split / Sveučilište u Splitu, Filozofski fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://urn.nsk.hr/urn:nbn:hr:172:314355>

Rights / Prava: [In copyright](#)/[Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2025-01-08**

Repository / Repozitorij:

[Repository of Faculty of humanities and social sciences](#)

UNIVERSITY OF SPLIT

**SVEUČILIŠTE U SPLITU
FILOZOFSKI FAKULTET**

ZAVRŠNI RAD

**LINGVISTIČKI ASPEKTI USVAJANJA
HRVATSKOGA I DRUGOGA JEZIKA
U RANOJ DOBI**

KLAUDIJA MASLE

Split, 2022.

Odsjek za rani i predškolski odgoj i obrazovanje

Studij: preddiplomski sveučilišni studij Rani i predškolski odgoj i obrazovanje

**LINGVISTIČKI ASPEKTI USVAJANJA
HRVATSKOGA I DRUGOGA JEZIKA U RANOJ DOBI**

Studentica:

Klaudija Masle

Mentorica:

doc. dr. sc. Anđela Milinović Hrga

Split, rujan 2022.

Sadržaj

1. Uvod	1
2. Jezik i govor	2
3. Materinski/prvi jezik	3
3.1. Istraživanja jezičnoga razvoja	3
4. Teorije o usvajanju jezika	5
5. Razvoj jezičnih djelatnosti	7
5.1. Jezično primanje i jezična proizvodnja	7
6. Faze govora kod djece	8
6.1. Predjezična faza	8
6.2. Fiziološki krik ili faza gugutanja	8
6.3. Faza brbljanja	9
6.4. Jezična faza	9
7. Fonološki, gramatički i semantički razvoj	11
7.1. Fonološki razvoj	11
7.2. Gramatički razvoj	12
7.3. Semantički razvoj	12
8. Čimbenici koji utječu na razvoj govora	13
8.1. Dijalekt	13
8.2. Mediji	14
9. Uloga obitelji u razvoju govora	15
10. Uloga odgajatelja u razvoju govora	17
10.1. Primjeri jezičnih igara iz prakse	18
11. Dvojezičnost	19
11.1. Klasifikacija dvojezičnosti	20
11.2. Primjeri dvojezičnosti	22
12. Zaključak	25
Literatura	26
Sažetak	28
Abstract	29

1. Uvod

Govor je artikulacija glasova, a jezik sredstvo sporazumijevanja. Odavna je govorno-jezični razvoj u interesu istraživača. Postavlja se pitanje kako je moguće da dijete nauči baš jezik okoline u kojoj se nalazi. Istražujući jednojezična usvajanja pojedinaca, razvile su se različite teorije. U doba migracija, različitih profesija i internetske povezanosti svjetskoga stanovništva, uz materinski dolazi do usvajanja barem još jednoga jezika. U ovome se završnome radu opisuju lingvistička stajališta o usvajanju hrvatskoga i drugoga jezika.

U prvome se dijelu definiraju pojmovi jezika i govora te njihova razlika. Terminološki se određuje materinski jezik te prikazuju pojedina istraživanja o njegovu razvoju. Da bi se bolje razumjela djetetova sposobnost usvajanja jezika, u drugome se dijelu opisuju procesi jezičnoga primanja i jezične proizvodnje. Nadalje se analiziraju faze govornoga razvoja te fonološki, gramatički i semantički aspekt razvoja govora. Sukladno teorijama i fazama koje dijete prolazi u ranoj dobi, neizbježno je uzeti u obzir čimbenike koji na njih utječu. Dijete istražuje okruženje u kojemu se nalazi i uči vlastitim iskustvom. Ako je izloženo poticajnoj okolini, velika je mogućnost afirmativnoga rasta i razvoja. Čimbenici koji utječu na razvoj govora neodvojivi su tako da ne postoji vremenska dimenzija početka jednoga ili kraja drugoga. Najveći utjecaj u današnje doba imaju dijalekt i mediji. Budući da su djeca od rođenja izložena utjecaju medija, nerijetko dolazi do situacije u kojoj dijete postaje potencijalno dvojezično.

Obitelj pojedinca uvelike utječe na govorno-jezični razvoj u ranoj dobi, ali i na uspješan razvoj dvojezičnosti. Važnu ulogu ima i prva institucija s kojom se dijete i obitelj susreću, a to je vrtić, točnije odgajatelj. On vlastitim kompetencijama potiče djetetov razvoj tako da organizira poticajnu prostorno-materijalnu, socijalnu i vremensku dimenziju sobe dnevnoga boravka. Odgajatelj omogućuje djetetu da uči igrom, koja je njegovo najprirodnije okruženje.

U trećem se dijelu ovoga rada osvrće na pojam dvojezičnosti te se ističu stajališta pojedinih autora o njoj. Klasifikacija dvojezičnosti pomaže razumjeti načine manipuliranja dvama jezicima. Opisuje se primjer autorice Feltrin (2019) o prebacivanju kodova engleskoga i hrvatskoga jezika te primjer djece kod koje je vidljiva istodobna, neuravnotežena i okomita dvojezičnost.

2. Jezik i govor

Jezik je apstraktan sustav sporazumijevanja, koji se ostvaruje dvjema djelatnostima: jezičnim primanjem i jezičnom proizvodnjom. Jezično se primanje manifestira procesima slušanja i čitanja, a jezična proizvodnja procesima govorenja i pisanja. Jelaska (2005: 11) navodi kako pojedini autori smatraju da jezične djelatnosti koje se usvajaju spontano (slušanje i govorenje) treba nazvati sposobnostima, a one koje se uče i uvježbavaju (čitanje i pisanje) vještinama. Dvadesetih godina prošloga stoljeća lingvisti proučavaju jezik ne uzimajući u obzir čimbenike (psihološke, okolinske i dr.) koji bi na jezik mogli utjecati. Niz autora smatra kako „nije dovoljno poznavati jezik kao sustav, već poznavati jezik kao akciju“ (Vrhovac, 2001: 15). Jedan je od autora Dell Hymes, američki lingvist koji kreira ideju komunikacijske kompetencije, to jest koncept u kojem „nije važno što govornik/sugovornik zna, već što s tim znanjem može“ (Ćoso, 2016: 495). Autori M. Canale i M. Swain razrađuju ideju te navode tri sastavnice komunikacijske kompetencije, a to su: gramatička (poznavanje riječi, fonoloških, morfoloških, sintaktičkih te rečenično-gramatičkih pravila), društveno-jezična (ovladavanje razlikom između jezičnog i nejezičnog konteksta) i strategijska sposobnost pojedinca, koja predstavlja verbalne i neverbalne katalizatore komunikacije (Vrhovac, 2001).

Govor je artikulacija glasova i glasovnih veza radi sporazumijevanja, to jest „jezik koji se ostvaruje kao vježba pojedinca“ (Vrhovac, 2001: 21). Razlika između jezika i govora jest u tome što se jezik kontinuirano mijenja zbog dinamičnosti govora. Govor je subjektivan tako da u svakom trenutku govornik može postati sugovornikom i obrnuto (Vrhovac, 2001). Zajedničko je sudionicima komunikacije sljedeće: psihološke osobine, vrijeme i mjesto te društveni odnosi (Vrhovac, 2001). Suvremena se stajališta temelje na komunikaciji kao sumi dvaju procesa (proizvodnja i interpretacija) koji se izmjenjuju. Sukladno tomu, postoje dva komunikacijska subjekta i četiri aktera komunikacije, a to su: pošiljatelj-proizvođač, primatelj-interpretator, primatelj-pošiljatelj i pošiljatelj-interpretator (Vrhovac, 2001).

3. Materinski/prvi jezik

Pojmom *materinskoga jezika* definira se prvi jezik koji čovjek u svom životu usvaja kao dijete. Termin *materinski* pojavljuje se iz povijesnih razloga, određenjem kao jezika naučenoga od majke. Sam naziv, zbog poveznice s terminom majke u djetetovu životu, ističe kako je utemeljen na osjećajnom usvajanju jezika. Tronick ističe da djeca načelno uče brže i bolje ako im se roditelji ili bliski ljudi posvećuju i skladno komuniciraju pa time mogu obavljati pozitivne osjećaje (prema Jelaska 2005: 25). Brojna su istraživanja pokazala kako se neki od bitnih uvjeta za jezično sporazumijevanje pojavljuju već u prenatalnom razvoju djeteta zato što je način na koji majka s djetetom komunicira drugačiji od onoga kojim majka komunicira s drugima.

Organizacija UNESCO definirala je materinski jezik kao „domaći/viđeni jezik usvojen u ranoj dobi ... koji normalno postaje prirodni instrument mišljenja i komuniciranja“ (UNESCO, 1953, prema Pavlinić-Wolf, 1958: 62).

Jezik koji dijete uči kao dio zajednice u kojoj se rađa naziva se rodnim jezikom i on odražava prenatalno iskustvo djeteta u usvajanju jezika. Pojedini jezikoslovci odbacuju termin „materinskog“ jezika i mijenjaju ga „prvim“ jezikom. Smatraju kako rabeći termin „prvi“ jezik, ne moraju znati informacije poput: Tko je osoba od koje je dijete usvajalo jezik? S kojom se zajednicom dijete poistovjetilo? Je li dijete promijenilo okolinu?

„Djetetov jezični razvoj povezan je s njegovim fizičkim, kognitivnim, emocionalnim, društvenim i komunikacijskim razvojem“ (Owens 1984, prema Jelaska, 2005: 64). Usvajanje jezika smatra se zahtjevnim postupkom ispunjenim preduvjetima, a to su: motorički preduvjeti, slušna obrada, kulturalna podrška, prihvaćenost okoline i dr. Usklađivanje navedenih uvjeta djetetu pomaže služiti se jezikom kao što mu sama svrha zadaje. Iz toga proizlazi kako se jezikom kao glavnim sustavom sporazumijevanja bave i druge znanosti poput medicine, psihologije i sociologije.

3.1. Istraživanja jezičnoga razvoja

Istraživanja se jezičnoga usvajanja s jedne strane osvrću na djetetov spontani govor u kojem istraživači (najčešće roditelji) bilježe djetetov govorni napredak u jednakom trajanju (primjerice, svaki tjedan po sat ili dva). Nadalje, usmjeravaju se na poticanje dječje jezične djelatnosti kako bi se provjerile određene hipoteze. Primjerice, djeci se pokažu slike i traži se da ih opišu ili da odaberu određene slike prema određenim rečenicama.

Jedno od najvećih istraživanja o jezičnome opisu i usvajanju objavio je Slobin, koji je u pet knjiga prikazao jezični razvoj u više od dvadeset različitih jezika. Zaključak je njegovih istraživanja taj da je napredak u dječjem jezičnom razvoju u visokoj korelaciji s kompetencijom djeteta da napravi što veći broj operacija, proširi opseg pamćenja te spozna procese stjecanja iskustava (Slobin, 1974, prema Aladrović Slovaček, 2019: 34). Sedamdesetih su godina prošloga stoljeća istraživači počeli snimati podatke i analizirati ih na sintaktičkoj i morfološkoj razini dječjega jezičnoga razvoja. Takvi su podatci spremljeni u bazu CHILDES, koja je otvorena za izmjene i nadopune (Kuvač, Palmović, 2007: 80). Ciljevi su te baze pružanje pomoći istraživačima pri opisivanju teorija. Od hrvatskoga korpusa dječjega jezika napravljen je *Hrvatski čestotni rječnik dječjega jezika*. Takvi korpusi važni su zbog vrste informacija koje sadrže, a to su razvojne komponente jezičnoga razvoja koje su nedostupne drugim istraživanjima (Aladrović Slovaček, 2019: 36). U današnje se vrijeme, prema Aladrović Slovaček (2019: 36), kontinuirano ruše granice i razne predrasude u području jezičnoga razvoja.

4. Teorije o usvajanju jezika

Usvajanje jezika složen je proces koji uključuje niz sposobnosti kao što su ovladavanje apstraktnim sustavom znakova, razvijena motorika, percepcija, slušne sposobnosti i dr. Na ovaj proces djeluju i roditelji, odgajatelji, mediji i vršnjaci (Aladrović Slovaček, 2019: 26). Dijete u ovom procesu mora znati rečenična pravila, izgovarati sve glasove i njihove spojeve, intonaciju, naglaske i slično, kako bi moglo brzo razumjeti i dobro govoriti sve do razdoblja jezične automatizacije (11 i 12 god.). Tijekom godina istraživanja lingvisti su razvili nekoliko teorija o usvajanju jezika te ih podijelili na iskustvene (empirističke), urođene (nativističke) i spoznajne (kognitivne) (Kovačević, 1996: 310).

Kratak pregled tih pristupa ovdje se donosi prema Aladrović Slovaček (2019: 28-33). Bihevioristička teorija smatra usvajanje jezika naučenim ponašanjem koje je uvjetovano stvaranjem asocijativnih veza između podražaja i odgovora. Jezik i govor uče se imitacijom izričaja odrasle osobe. „Dijete oponaša odrasle metodom pokušaja i pogrešaka, poticaja i ponavljanja, usvaja jezične strukture i napreduje u govornome razvoju” (Pavličević-Franić, 2005, prema Aladrović Slovaček, 2019: 29).

Nativisti smatraju kako je usvajanje jezika zapravo usvajanje njegove gramatike. Djeca se rađaju s jezičnim mogućnostima i općim znanjem u obliku koji ima ljudski jezik (Vilke, 1991: 39). Kako bi se jezik razvio, potrebno je djecu izložiti jeziku okoline. Tim se postupkom potiču dječje umne gramatike i na afirmativan način osnažuju.

Glavni je predstavnik ovoga pristupa N. Chomsky, koji „lakoću i brzinu usvajanja jezika objašnjava činjenicom da je djeci urođena sposobnost za ovladavanjem jezičnim znanjem“ (Palmović, 2005, prema Aladrović Slovaček, 2019: 29).

Kognitivizam, čiji je glavni predstavnik Jean Piaget, navodi kako „spoznaja omogućuje učenje općenito, pa tako i učenje jezika“ (Aladrović Slovaček, 2019: 30), dakle razvijeno mišljenje prethodi jezičnomu razvoju (Pavličević-Franić, 2005, prema Aladrović Slovaček, 2019: 30). Piaget je tvrdio da postoje dobro definirane faze razvoja koje dijeli na sljedeće: senzomotorička (od rođenja do 2. godine), predoperacijska (2 godine – 7 godina), faza konkretnih operacija (7 – 11 godina) i faza formalnih operacija (11 godina – odrasla dob). Takav pristup djetetovu razvoju nosi i određene nedostatke zato što se tako ne može potpuno objasniti jezično procesuiranje, odnosno ono ne mora biti ishod semantičkoga koncepta na spoznajnoj razini djetetova razvoja.

Konekcionistički model djetetova jezičnog razvoja objašnjava da se usvajanje jezika ne može definirati putem urođenog mehanizma karakteristična za jezik, nego općim kompetencijama pojedinca na kognitivnoj razini. Djeca usvajaju jezik „ključevima“, nikako gramatičkom kategorizacijom (Palmović, 2005, prema Aladrović Slovaček, 2019: 32). Funkcionalistička je hipoteza svrha jezika i njegov simbolički aspekt, a gramatika je samo inačica. Za pobornike ovog pristupa ne postoji univerzalna gramatika, nego proces jezičnoga usvajanja općenitim procesom učenja. Takvom vrstom učenja dijete „stvara apstraktne kategorije i sheme na temelju konkretnih stvari koje je naučilo“ (Aladrović Slovaček, 2019: 33), dakle iz prethodnih iskustava.

Funkcionalisti smatraju kako se vremenska dimenzija (pojava i trajanje) svake jezične faze razlikuje individualno te ističu utjecaj izvanjezičnih promjena na svako razdoblje jezičnoga razvoja.

5. Razvoj jezičnih djelatnosti

Jezik je autentična ljudska pojava koja služi za sporazumijevanje, upoznavanje svijeta, razvoj djetetove ličnosti, sredstvo društvenoga, umjetničkoga i pedagoškoga djelovanja za izražavanje misli, osjećaja, stajališta itd. (Aladrović Slovaček, 2019: 36). On je sustav znakova koji se ostvaruje različitim jezičnim djelatnostima (slušanje, govorenje, pisanje i čitanje). One su dio procesa jezičnoga primanja i jezične proizvodnje. Svaka se od tih djelatnosti temelji na jezičnome znanju u ljudskom umu. Govor i slušanje se, kao dvije glavne djelatnosti, ostvaruju „na općeljudskim sposobnostima usvajanja jezika“ (Aladrović Slovaček, 2019: 37). Njih nije potrebno posebno učiti niti zahtijevaju poučavanje, nego se ostvaruju izlaganjem djeteta optimalnim uvjetima i poticajima (Jelaska, 2005: 134).

5.1. Jezično primanje i jezična proizvodnja

Jezik se prvotno prima slušanjem, odnosno razumijevanjem govora. Ono se definira kao prvotna jezična djelatnost nužna za jezični razvoj, odnosno kao prva jezična djelatnost s kojom se dijete susreće. Kako nam je danas nametnut velik protok i dostupnost informacija iz okoline, od iznimne je važnosti poticati slušanje već u ranom djetetovu razvoju, posebno aktivno (Aladrović Slovaček, 2019: 40). Govorenje je druga jezična djelatnost kojoj prethodi djelatnost slušanja. Djeca najčešće govore načinom na koji govore ljudi iz njihova okruženja. Tek se tijekom osnovnoškolskoga odgoja i obrazovanja susreću s hrvatskim standardnim jezikom. Govorenje bi trebalo biti potaknuto kratkim, dojmljivim i maštovitim zadacima: igrom, prepričavanjem, pripovijedanjem i slično. Razumijevanje govora prethodi govorenju, odakle proizlazi činjenica da se ono razvija tek nakon što je dijete sposobno razumjeti riječ ili gramatičku strukturu prije nego je upotrijebi. Nakon što je dijete spontanim procesom naučilo razumjeti, prelazi u drugotnu djelatnost čitanja. Čitati se može osjetilom vida ili opipa (Brailleovo pismo). U skladu s time, najsloženija vrsta jezičnih primanja jest gledanje filmova kao kombinacija jezičnih djelatnosti slušanja i gledanja (Jelaska, 2005). U drugoj se jezičnoj djelatnosti manifestiraju procesi govorenja i pisanja. Izuzevši govor, jezik se može proizvesti i pisanjem (slovnim ili slikovnim), znakovno (gestovni jezik osoba oštećena sluha), dodirom (jezik gluhoslijepih), kuckanjem (Morseovi znakovi) itd.

6. Faze govora kod djece

Usvajanje jezika započinje već u drugom tromjesečju trudnoće kada čedo zapaža visokofrekventne tonove. Jezična faza započinje već oko prve godine djetetova života kada je ono u stanju proizvesti prvu riječ koja ima ulogu prve rečenice (Aladrović, Slovaček, 2019: 49). Jako je važno znati faze govornog razvoja djeteta kako bi se on mogao poticati u skladu s djetetovim sposobnostima. Nadalje se opisuje razvoj komunikacijskoga sustava prema Posokhovej (1999: 16-22), prema kojem dijete prolazi kroz predjezičnu fazu, fazu gugutanja, brbljanja i jezičnu fazu.

6.1. Predjezična faza

Ovo razdoblje važno je za cjelokupni govorni razvoj jer se počinju stvarati prve, za govor važne senzomotoričke veze u živčanom sustavu. Novorođenče postupno uči kontrolirati izgovor glasova i slušanje, što čini temelj za ostvarenje svjesnoga razvoja govora. Prvo dolazi do uspostavljanja kontrole nad intenzitetom, zatim nad visinom glasa, a na kraju i do kontrole pokreta govornih organa.

6.2. Fiziološki krik ili faza gugutanja

Dijete s navršenim prvim mjesecom života počinje formirati sve veći broj raznovrsnih glasova te se počinju javljati gugutavi zvukovi. U tom razdoblju uglavnom prevladavaju zvukovi nalik na samoglasnike. Dječje glasanje kao priprema za pravi govor u ovom je razdoblju karakteristično za novorođenčad u cijelom svijetu. U najranijoj fazi dojenče je sposobno proizvesti nekoliko različitih vrsta „gundanja“, ovisno o raspoloženju, pa se tako razlikuju vrste gundanja za umor, neugodu, glad ili probleme s dojenačkim grčevima. Isto kao i gundanje, dojenče proizvodi različite vrste plača kako bi privuklo pozornost na zadovoljavanje određene potrebe. Oko trećega mjeseca života krik se počinje mijenjati, a dojenče postupno ovladava intonacijom. Sve češće proizvodi prve glasove kojima izražava veselje. Umjesto krika, s otprilike dvanaestim tjednom života javlja se početno gukanje, kao reakcija na osmijeh te govornu i emotivnu interakciju roditelja s djetetom. Glasa se u obliku gundanja i grubih zvukova, do trenutka kada proizvede prvi otvoreni samoglasnik. U tom trenutku počinje eksperimentirati sa samoglasnicima različite duljine.

Kako se bliži četvrtomu mjesecu života, u ležećem položaju počinje proizvoditi slogove „ku“ i „gu“ zato što mu se jezik prirodno naslanja na nepce, a ti se glasovi (mekonepčanici ili velari ili jedrenici) tvore upravo tako što stražnji dio jezika dodiruje meko nepce. Po početku glasanja ovim glasovima faza je dobila naziv „faza gugutanja“ (Posokhova, 1999: 17). Dojenče s četiri mjeseca počinje imitirati i aktivno se smijati pri komunikaciji s odraslima. Suglasnici koji se počinju javljati u fazi gukanja uglavnom su reducirani, a javljaju se tijekom izdaha i postaju početkom ovladavanja govornim disanjem.

6.3.Faza brbljanja

Mrmljanje, odnosno brbljanje dostiže vrhunac u dobi od šest mjeseci. Dojenče počinje stvarati sve više različitih jednosložnih zvukova koji se sastoje od kombinacije samoglasnika i suglasnika. Između četvrtoga i šestoga mjeseca života dojenče sve više eksperimentira s vlastitim glasom i organima. Još ne razumije značenje izgovorenih riječi i rečenice, ali razumije emotivni naboj ljudskoga glasa. U ovom razdoblju dojenče prelazi iz faze gugutanja u fazu brbljanja.

6.4.Jezična faza

Početak smislene upotrebe govora vezan je ne samo uz poboljšanje verbalnoga nego i neverbalnoga oponašanja. Dijete počinje upotrebljavati geste, određene nizove kretnja i položaja ruku s određenim značenjem. Počinje obraćati pozornost na ono što zaokuplja roditelje i druge bliske osobe te počinje razvijati pamćenje. Različitost u sposobnosti verbalnoga izražavanja u dobi oko dvanaest mjeseci prije svega se tiče govora, a manje razumijevanja. Za razliku od predjezične faze, redosljed javljanja glasova u ovoj fazi djelomice je određen. Prve riječi sastoje se od kombinacije zatvornih suglasnika (praskavaca ili okluziva) i samoglasnika, a broj glasova u riječi uglavnom je malen. Iz okluziva se postupno razvijaju ostali glasovi, a premda dijete do šeste godine ovlada svim glasovima hrvatskoga jezika, izgovor glasova postupno se čisti i razvija sve do devete godine. Glagoli koje rabimo u komunikaciji s djetetom počinju dobivati konkretno značenje. Oko dvanaestoga mjeseca djeca razvijaju neku vrstu govornoga žargona – posebnoga, odraslima nerazumljivoga govornoga sustava sastavljenoga od dugoga niza različitih glasova (Posokhova, 1999). Dok govori, dijete oponaša tok, ritam i intonaciju govora odraslih iz svoje okoline. Taj govorni žargon dijete često upotrebljava dok se igra.

Jezična faza započinje jednočlanim iskazima, oko dvanaestoga mjeseca. Prelazak od brbljanja prema govorenju postupni je proces koji se proteže u višemjesečnom razdoblju. Prve riječi u pravilu su jednosložne ili dvosložne. Struktura riječi može utjecati na to hoće li dijete tu riječ pokušati izgovoriti u ranijim fazama govorno-jezičnoga razvoja. Glavna je svrha djetetova govora u ranoj jezičnoj fazi uglavnom imenovanje predmeta, a upravo zbog toga najviše se služi imenicama.

Prvi iskazi obično su povezani s tzv. telegrafskim stilom, u kojemu nema gramatičkih riječi. Najpopularnije prve riječi sa značenjem uglavnom su *tata, mama, baba, dida, ne, da, vau-vau, maca, nema, papati* i *piti* te različiti nadimci bliskih osoba.

S porastom govornih oznaka pojavljuju se jednostavni glagoli te se rečenica proširuje na iskaze s dvjema riječima. Posokhova (1999) smatra da dijete u dobi od godine dana upotrebljava otprilike tri riječi sa značenjem. Do petnaestoga mjeseca govori ih otprilike dvadeset. Oko osamnaestoga mjeseca života broj naučenih riječi drastično se povećava, otprilike tempom od šest novih riječi dnevno. Brzina kojom dijete usvaja riječi je nevjerovatna; do kraja druge godine ono je u stanju naučiti oko tristo novih riječi. Uporaba novih, do tad neizgovorenih riječi pozitivan je znak koji potvrđuje da dijete jezik rabi na kreativan i svrhovit način, premda se možda ne radi o pravoj riječi, već djetetovoj vlastitoj, novoj riječi. Jednostavna upotreba imenice i glagola obilježava početke upotrebe dvočlanih iskaza. I dalje prevladava promjena intonacije radi promjene iskaza od izjavnoga prema upitnomu. Dijete postupno počinje usvajati sve elemente materinskoga jezika razvijajući govor svjesnom glasovnom percepcijom ljudskoga govora, a ne isključivo oponašanjem.

7. Fonološki, gramatički i semantički razvoj

Sličnu podjelu razvoja govora kod djece donosi autorica Aladrović Slovaček (2019: 50-60) koja navodi kako dijete u prvoj godini života kreće s usvajanjem jezičnih elemenata poput intonacije i ritmizacije jezika. Dijete spaja foneme te tako nastaju riječi. Prvotno su to jednosložne ili dvosložne riječi, očitovane kombinacijom zatvornih suglasnika (*p, b, t, d, k, g*) i samoglasnika koji primarno vrše ulogu rečenice (Pavličević-Franić, 2005, prema Aladrović Slovaček, 2019: 50).

7.1. Fonološki razvoj

Fonološki se razvoj odvija u skladu s načelima kontrastiranja. To je razdoblje ovladavanja fonemima materinskoga jezika. Karakterizira ga djetetova produkcija glasova koje ono sluša u govornom okruženju. Prvo se javljaju kombinacije zatvornih suglasnika i samoglasnika. Nadalje se postupno razvijaju i ostali glasovi. U početku fonsko-fonemske faze djeca stvaraju poseban jezik koji im služi za komunikaciju s okolinom u kojoj se nalaze. „Bebin“ je govor prikladan djetetovu razvoju do četiri i pol godine. U šestoj bi godini djeca trebala standardno izgovarati sve glasove. Za uspješno ovladavanje ovom fazom preduvjet su dobro razvijene vještine slušanja i govorenja. Ukoliko je dijete urednog jezičnog razvoja, utoliko treba ovladati pravilnim izgovorom svih glasova hrvatskoga jezika do polaska u osnovnu školu. Posokhova (1999: 24) prikazuje djetetov izgovor glasova prema kronološkoj dobi (tablica 1).

Tablica 1. Pojava ispravnoga izgovora glasova (dob izražena u godinama)

1 – 2	2 – 3	3,5 – 4,5	4,5 – 5
A, O, E P, B	I, U M V, F N, T, D NJ, J K, G, H	C, Z, S L LJ, Š, Ž	Č, Ć, DŽ, Đ, R

Izvor: Posokhova, I. (1999). *Razvoj govora i prevencija govornih poremećaja u djece: priručnik za roditelje*. Ostvarenje.

7.2. Gramatički razvoj

Djetetovu usvajanju različitih jezičnih pravila pomaže proces generalizacije. No, to što predškolsko dijete dobro komunicira, ne zaključuje govorni razvoj. Djeca tek u školskom razdoblju usvajaju složenije morfološke strukture (McGregor, 2009, prema Aladrović Slovaček, 2019: 53) na čije usvajanje utječu dulja i ranija izloženost jeziku te sustavno poučavanje. Dijete prvotno usvaja imenice (do četvrte godine), što se razvojem mišljenja i sve češćom uporabom drugih riječi smanjuje. Nakon imenica usvaja glagole, zatim zamjenice te ostale vrste riječi. Nakon usvajanja osnovnih gramatičkih oblika djeca nastavljaju govorni razvoj, a morfologijom djeca potpuno ovladavaju oko dvanaeste godine, kada im se jezično znanje automatizira (Jelaska, 2005: 86). Većina djece započinje sintezu riječi u rečenice između osamnaestoga i dvadesetoga mjeseca života, ali sposobna su izraziti značenje već na početku usvajanja jezika.

7.3. Semantički razvoj

Kada jednom odredi značenje riječi, dijete je u stanju razumjeti poruku koju mu govornik pokušava poslati, odnosno na osnovi prethodnih iskustava razumije izgovoreno (Stančić i Ljubešić, 1994: 84). Dvije su razine interpretacije rečenica, a to su: površinska (izravno povezana s rečenicom) i dubinska (odnosi se na značenje rečenice). Semantička je interpretacija dio dubinske, a fonetska dio površinske interpretacije. Semantički razvoj nudi odgovore na pitanje „kakvo je značenje dijete povezalo s pojedinim fonološkim sekvencama te kako se one razvijaju do oblika kakav postoji kod odraslih govornika“ (Aladrović Slovaček, 2019: 59). Istraživanja pokazuju da djevojčice brže usvajaju nove riječi od dječaka, a značenje koje povezuju s predmetima nije jednoznačno. Točnije, ponekad značenje određenih riječi odgovara predmetu, osobi i slično, ali ne uvijek (Jelaska, 2005: 77). U ranoj dobi (do pete godine), djeca mnogo više riječi prepoznaju i razumijevaju nego što ih izgovaraju.

8. Čimbenici koji utječu na razvoj govora

Sukladno teorijama o usvajanju jezika, mnogi istraživači ističu različite čimbenike koji utječu na razvoj govora. Primjerice, genetski spojevi, inteligencija, emocije, okolina i slično. Jelaska (2005: 67-72) ukratko opisuje svaki od navedenih. Govoreći o genetskim strukturama, u mozgu se novorođenčeta razvijaju određene sinapse koje potiče okolina. Točnije, dijete treba biti izloženo jeziku radi ostvarivanja jezične pismenosti.

Zagovornici afektivne teorije navode ključnim stvaranje simbola iz različitih stupnjeva senzomotoričke inteligencije. Odnosno, dijete istražuje okruženje u kojem se nalazi te uči iz vlastita iskustva. Takvo stajalište kontinuirano negira genetičke i neurološke poglede na djetetov govorno-jezični razvoj. Za svaku novu kognitivnu strukturu smatra se da postoje afektivne interakcije koje vode prema njezinu stvaranju. Dijete koje se nalazi u zadovoljavajućim i emocionalno podražavajućim obiteljima ima veću mogućnost razviti jezične i socijalne kompetencije. Istraživanja pokazuju kako novorođenče traži interakciju sa skrbnikom radi afirmativnoga rasta i razvoja. U obiteljima visokoga rizika pokazalo se kako su djeca u korelaciji s teškoćama na emocionalnomu, kognitivnomu i jezičnomu području. Što su rane interakcije s okolinom bile veće, rizik od teškoće bio je manji, a intelektualne i emocionalne kompetencije veće (Jelaska, 2005).

Važno je naglasiti kako se različiti utjecaji isprepleću te ne postoji granica gdje završava utjecaj jednoga, a započinje utjecaj drugoga čimbenika. Aladrović Slovaček (2019: 86-104) opisuje jezične i izvanjezične čimbenike usvajanja i učenja hrvatskoga jezika.

8.1. Dijalekt

Prva jezična iskustva u prenatalnomu razvoju djeteta stječe osjetilima (Jelaska, 2005). Rođenjem je direktno izloženo dijalektom govora, čije ovladavanje predstavlja otvoren put k usvajanju hrvatskoga standardnoga jezika. Utjecaj je takvoga načina govora lako primijetiti. Primjerice, pri izgovoru glasova *č* i *ć* ili naglasku kojim pojedinac govori. Polaskom u vrtić dijete se upoznaje s hrvatskim standardnim, ali i stranim jezikom. Pobornici lingvističkoga aktivizma ističu kako govornik ima pravo na izražavanje standardnim jezikom ili kombinacijom s dijalektom (Starčević, 2016: 92). Dijalektom dijete ovladava bez posebnoga poučavanja, a kompetenciju govorenja na hrvatskomu standardnomu jeziku stječe formalnim odgojem i obrazovanjem. Što dijete manje poučavamo koncepciji standardnoga jezika, manja je i vjerojatnost da će njome ovladati.

8.2. Mediji

U današnje su vrijeme odgoj i obrazovanje nezamislivi bez tehnologije, čija je namjena prvotno bila lakša razmjena informacija. Međutim, te se informacije kontinuirano mijenjaju i nadopunjuju. Mediji uvelike utječu na pojedinca i zajednicu oblikujući njihove stavove i uvjerenja. Društvene mreže postaju suživotom kako odraslih tako i djece. One imaju direktan utjecaj na promjenu načina učenja tijekom formalnoga odgoja i obrazovanja. Primjerice, Šego (2009: 128) opisuje utjecaj televizijskoga programa. Kvalitetan i adekvatan sadržaj afirmativno utječe na dječju potrebu za istraživanjem i otkrivanjem, proširuje mišljenje i rječnik te ga uči vještinama aktivnoga slušanja, kreativnoga i kritičkoga razmišljanja. Primjerice, gledanje animiranih filmova, u kojima su prisutni elementi multikulturalizma, pospešuje pozitivan stav prema različitosti, humanizmu i toleranciji i sl. Nekontrolirano provođenje vremena ispred ekrana (televizora, mobilnih uređaja, računala i tableta) snižava količinu komunikacije djeteta s osobama iz njegova okruženja te negativno utječe na jezične kompetencije. Osim toga, zabilježeni su u praksi i slučajevi djece koja u ranoj dobi pretjeranu količinu vremena provode gledajući animirani program na stranom jeziku i tako usvoje taj drugi jezik koji im postane dominantnim u svakodnevnom izražavanju. Istraživači posvećeni utjecaju suvremene tehnologije na razvoj govora predstavljaju grafičke negativnosti medija. Primjerice, prisutnost različitih boja u animiranim filmovima apelira na nerealnu sliku stvarnosti, koju dijete može očekivati u vlastitu okruženju tijekom odrastanja (Aladrović, Slovaček, 2019: 97).

Rezultati mnogih istraživanja pokazuju koliko je neizbježan utjecaj medija na svakodnevnicu te u kolikoj se mjeri djeca s njima susreću već u ranoj dobi. Važno je osvijestiti pozitivan učinak medija za napredak pojedinca, zajednice te sustava odgoja i obrazovanja, ali i rizik korištenja zbog neprimjerenih sadržaja, pretjeranoga korištenja te narušavanja dječje dobrobiti.

9. Uloga obitelji u razvoju govora

U suvremenome svijetu sve se više susrećemo s jezično miješanim brakovima. Važno je naglasiti kako je svaka obitelj jedinstvena i autentična, no dvojezične obitelji ipak dijele zajednički epitet, a to je dvojezični odgoj djece. Jednojezičnim se govornicima nerijetko život dvojezičnih čini kompliciranim, ali članovima takvih obitelji dvojezična je komunikacija način života (Baždarić, 2015: 2). Sukladno tomu, dvojezičnost postaje dijelom djetetova cjelovita razvoja. Česte su predrasude roditelja kako novorođenče nije sposobno razumjeti govor općenito, a kamoli govor na dvama jezicima. Međutim, istraživanja su pokazala kako dijete već u prenatalnomu razvoju reagira na govor majke, a postnatalno razvija naklonost prema jeziku koji je čulo u majčinoj utrobi. Zbog sposobnosti razlikovanja opsežnoga raspona zvukova u najranijoj dobi, djeca mogu naučiti bilo koji svjetski jezik.

Tradicijom podjelom na ulogu oca koji uzdržava obitelj i majke koja se brine o djeci, u dvojezičnim obiteljima otac ne ostvaruje kvalitetnu interakciju s djetetom. Očeva bi uloga u razvoju dvojezičnosti trebala biti jednaka majčinoj kako bi dijete bilo izloženo i drugomu jeziku. Što se ranije počne ovladavati jezikom, veći je stupanj njegove usvojenosti (Medved- Krajnović, 2010: 66). Prvi je korak razvoj odnosa temeljenog na povjerenju, podršci i ravnopravnosti. Ako dijete ne osjeti da je prihvaćeno kao ravnopravan sudionik zajednice, mala je vjerojatnost da će ono roditelja gledati na takav način. Izbjegavanje suradnje s djetetom često vodi do otpora, ali i konflikta i tantruma (Rade, 2014: 7). Istraživanja prošloga stoljeća potvrdila su hipotezu da djeca koja odrastaju u obiteljima bez roditeljske pažnje imaju teškoće intelektualnoga i govornoga razvoja (Rade, 2014: 34).

Roditelji su često zbunjeni i ne znaju kako bi odgajali svoju djecu (Labaš i Marinčić, 2016: 24). Takvo se stajalište i danas provlači u praksi zbog lako dostupna i neistinita sadržaja koji roditelje uvodi u zablude. Posokhova navodi kako obitelj mora poznavati proces razvoja govora kod djece „kako bismo ga mogli svjesno pratiti, ispravno stimulirati i kontrolirati“ (1999: 14). Usprkos nesavršenosti dječjega govora, poželjno je poticati dijete na njega te ga ne ispravljati. Optimalan je način za uspješan razvoj govora da roditelji govore pravilno zbog načina na koji dijete uči – po modelu (imitacijom). Djeca mlađe dobi ne mogu razumjeti preneseno značenje. Ako im se, primjerice, kaže: *Malo sutra ću ti kupiti sladoled!*, dijete će shvatiti da će mu roditelj zaista sutradan kupiti sladoled (Kuvač-Kraljević, 2015: 44).

Velik je interes istraživača posebno oblikovan jezik kojim se služi majka u komunikaciji s djetetom koje uči govoriti, odnosno *maminski* jezik (Jelaska, 2005: 81). Takav se jezik uvelike razlikuje od jezika odrasloga govornika na svim leksičkim razinama (fonološkoj, morfološkoj i sintaktičkoj). Karakteristike su *maminskoga* jezika kratke i jednostavne rečenice, viši glas te usklađivanje govora u skladu s djetetovim sudjelovanjem u komunikaciji (Jelaska, 2005: 81). Sukladno se tomu razvija i jezik kojim govore očevi i starija djeca u obitelji. Takav se naziva *roditeljskim* jezikom. Istraživanja nisu potvrdila jednakost *maminskoga* i *roditeljskoga* jezika, dapače. Razlike su prisutne zbog majčine osjetljivosti prema djetetu. Važno je ne miješati *maminski* jezik i tepanje. *Maminski* jezik potiče djetetov govorno-jezični razvoj, a tepanje nerijetko stagnira djetetov razvoj (Jelaska, 2005: 83). Poželjno je postupno proširivati djetetov krug osoba radi poticanja govorno-komunikacijskih kompetencija, ali i socijalnih (Rade, 2014: 15).

Igra je najprirodnije djetetovo okruženje te najvažniji čimbenik za afirmativan rast i razvoj. Djetetu treba omogućiti dovoljno vremena i prostora za igre koje voli. Preporuke su za uključivanje slikovnice te imenovanje detalja u njoj u dobi od dvije do tri godine. Što se tiče pokretnih igara, cjelovit se napredak ostvaruje povezivanjem motorike i govora. Poticaji koje dijete može istraživati svim osjetilima temelj su za razvoj govora. Međutim, igrati se može i bez igračaka. U takvoj se vrsti igre uobičajeno služi neverbalnom i verbalnom komunikacijom radi ostvarivanja kvalitetne interakcije između roditelja i djeteta. Postavljanjem otvorenih pitanja „pozitivno usmjeravamo djetetovu pažnju na dio stvarnosti (pojam, biće ili stvar)“ (Rade, 2014: 40). Primjerice, djetetu treba dati kocku i reći: *To je kocka*. Poželjno je pričekati djetetov odgovor, zatim pitati *Što je to?* i ponoviti: *Da, to je kocka*. Kako dijete odrasta, tako njegove jezične kompetencije rastu. Proširivanje djetetova izraza treba se odvijati postupno, to jest metodom od lakšega prema težemu, djetetov dvočlani izraz proširivati na tročlani i tako redom.

10. Uloga odgajatelja u razvoju govora

Djeca dolaze u ustanovu za rani i predškolski odgoj i obrazovanje s usvojenim rječnikom iz obiteljskoga doma (Vrsaljko, Paleka, 2019: 154). Uloga je odgajatelja promatrati djecu u aktivnostima kako bi procijenili pružaju li one pojedincu mogućnost uporabe svih jezičnih kompetencija kojima vlada (*Govor u predškolskoj ustanovi*, 1987: 30). U interakciji s djetetom važno je rabiti jasan, kratak govor, a nerazumljive poruke oblikovati u skladu s djetetovim jezičnim mogućnostima (*Govor u predškolskoj ustanovi*, 1987: 34).

Kroz igru dijete nema osjećaj učenja, a obrazovna se dobrobit ostvaruje implicitno (Aladrović Slovaček, 2019: 118). Zbog toga je uloga odgajatelja pripremiti bogato prostorno-materijalno okruženje, biti suigrač i suradnik te najvažnije, usmjeravati dijete k ostvarenju cjelovita rasta i razvoja. Boras (2021: 90) ističe važnost suradnje i partnerstva između odgajatelja i roditelja radi pozitivnoga utjecaja na djetetovu intrinzičnu motivaciju za usvajanje jezika. Konkretno, govorno-jezični razvoj pospješuje se jezičnim igrama. Aladrović Slovaček (2019: 117) navodi njihovu podjelu prema sadržaju koji se želi usvojiti, uvježbati i slično. Odnosno, igre slušanja, govorenja, čitanja i pisanja.

Posokhova (1999: 139-158) donosi podjelu igara koje doprinose djetetovu govorno-jezičnomu razvoju, a to su:

Igre za razvoj slušne pažnje

U ovim je igrama važno rabiti materijale koji proizvode različite zvukove kako bi dijete razvilo vještine poput određivanja izvora zvuka, smjera iz kojega dolazi, njegova oponašanja te dinamiku.

Igre za razvoj govornoga sluha

U ovim se igrama naglasak stavlja na glas drugih osoba u okruženju, a cilj je pospješiti razvoj oštine govornoga sluha, obogatiti rječnik i slično.

Igre za razvoj fonematske percepcije

Igre ovakve vrste utječu na razvoj slušne percepcije, pažnje i koncentracije na određeni glas.

Igre za razvoj govornih organa

Ove su igre usmjerene na jačanje govornih mišića te pokreta usana i jezika.

Igre za razvoj fiziološkoga i govornoga disanja

Korisne su za uvježbavanje tehnika disanja te pravilne rečenične strukture i pravilan izgovor.

Igre za razvoj glasa

Ovim se igrama usavršava visina, izražajnost i intenzitet glasa.

Igre za razvoj fine motorike prstiju

Ove su igre izuzetno važne zbog ovisnosti fine motorike i govora. Ako fina motorika nije dovoljno razvijena, velika je vjerojatnost da će i razvoj govora usporiti.

10.1.Primjeri jezičnih igara iz prakse

U vlastitoj sam se praksi često susretala s jezičnim igrama kojima se potiče djetetov govorno-jezični razvoj. Djeca takve igre samoiniciraju svakodnevno i nerijetko traju dulje od očekivanoga. U zasićenju od manipuliranja različitim materijalima, djeca iniciraju jezične aktivnosti povezujući ih s pokretom, glazbom, likovnom umjetnošću i dramsko-scenskim izražavanjem. Često se na temu određene jezične igre razvija i simbolička igra. Ukratko se opisuje nekoliko primjera iz vrtićke prakse.

Leti, leti

U ovoj igri odgajatelj govori rečenice u kojima nabraja životinje. Zadatak je djece prepoznati leti li određena životinja ili ne. Ako leti, ruke trebaju podići u zrak, a ako ne leti, ruke trebaju ostaviti na stolu.

Priča o vuku

Tijekom pripreme za podnevni odmor djeca potiču odgajatelja da im priča priču o vuku. Tematika je ove priče obavljanje jutarnje higijene vuka prije šetnje. Odgajatelj pripovijeda priču interaktivno tako što djeca sudjeluju u oponašanju glasova koje glavni lik priče proizvodi tijekom umivanja, pranja zuba i slično. Oponašanje zvukova povezuju s pokretima. Primjerice, oponašaju češljanje kose i traženje zubne paste.

Priča u slikama

Tijekom provođenja aktivnosti u vrtiću jedan je od poticaja priča u slikama „Dobri pastir“. Priča se sastoji od devet ilustracija te svaka prikazuje određeni dio priče. Djeca slažu ilustracije i međusobno pričaju priču. Aktivnost se razvija tako da svako dijete smišlja priču na svoj način te ju pripovijeda ostatku skupine.

11. Dvojezičnost

U *Novom rječniku stranih riječi* bilingvizam je određen kao „uporaba dvaju jezika u govoru“ (Klaić, 2012: 179). Taj se pojam smatra istim kao i bilingvitetom, što u prijevodu znači dvojezičnost. Sličnu definiciju dvojezičnosti navodi i *Školski rječnik hrvatskoga jezika* (2012), a to je „svojstvo onoga što je na dvama jezicima“. Razlog zbog kojega se dvojezične osobe naziva terminom *bilingvist* jest taj što su metode poučavanja i usvajanja drugoga jezika u Republici Hrvatskoj proučavale osobe kojima je primarno zanimanje bilo usko vezano uz strane jezike. Točnije, teorijski i primijenjeni lingvisti istražuju stranu literaturu te češće rabe tuđice i internacionalizme (Jelaska, 2005: 39).

Stajališta su autora različita u definiranju dvojezične osobe. Nameće se pitanje tko je dvojezični pojedinac, a shvaćanja i mišljenja često se minimaliziraju ili maksimaliziraju. U skladu s time, Steiner, Hayes i Parker (2008: 3) navode kako se osoba smatra dvojezičnom ako je kompetentna čitati, pisati, govoriti ili pak razumjeti elemente drugoga jezika. Međutim, širokim se pristupom dvojezičnosti marginalizira proces učenja i usvajanja drugoga jezika. Granica dvojezičnosti uvjetovana je različitim čimbenicima. Primjerice, koristi li se osoba drugim jezikom u različitim životnim ulogama, kolika je kompetencija govornika u ovladavanju drugim jezikom i slično (Jelaska, 2005: 39). Dugo se dvojezičnost smatrala društveno nepoželjnom zbog rizika od izostanka osobnog i kulturnog identiteta te kognitivne ograničenosti govornika (Jelaska, 2005: 40). U današnje se vrijeme dvojezičnost smatra kvalitetnom kompetencijom pojedinca te se promatra cjelovito. Većina je svjetskoga stanovništva dvojezična ili višejezična, a svjetski se jezici upotrebljavaju više od prvoga usvojenoga jezika (Medved Krajnović, 2010: 5). Razlozi su tomu multikulturalnost, poslovni život govornika, učenje stranoga jezika radi obrazovanja, subjektivnog zanimanja za isti i slično. Međutim, jedno je od važnih pitanja za istraživanje dvojezičnosti usporedivost mjera u dvama jezicima. Jezici se razlikuju na fonološkoj, morfološkoj i sintaktičkoj razini (Hržica, Trtanj, 2020: 107). Problem se dvojezičnosti javlja ako je drugi jezik društveno prihvaćeniji od prvoga. Odnosno, „javlja se negativna dvojezičnost, zbog oduzimanja od identiteta prvoga jezika“ (Jelaska, 2005: 46). Konkretno, dvojezičnost se hrvatskog naroda najviše određuje činjenicom iseljavanja stanovništva Republike Hrvatske prouzrokovanoga ekonomskom krizom. Roditelji u novom okruženju uključuju djecu u institucije odgoja i obrazovanja radi njihove prilagodbe na novu okolinu (kulturalnu i jezičnu).

Pavlinić-Wolf (1985: 60) smatra kako je komunikacija pojedinca na obama jezicima korisna, ali da se u komunikaciji s osobama iz okoline upotrebljava jedan. Sukladno tomu, Grosjean (2001: 38) ističe kako dvojezični pojedinac u interakciji s jednojezičnim treba naučiti kontrolirati korištenje drugoga jezika. Ako je u interakciji s dvojezičnim govornikom, ne mora kontrolirati korištenje obaju jezika. U takvim situacijama nerijetko dolazi do prebacivanja kodova, odnosno uporabe elemenata jednoga i drugoga jezika. Prema Jelaski (2005: 43), razlog je tomu nepoznavanje određene riječi ili izraza, mišljenje govornika kako će se točnije izraziti ili radi ostvarivanja bliskog odnosa s osobom u komunikaciji. Primarni će jezik govornoga područja snažnije utjecati na druge jezike nego što će se usvajati elementi jezika potencijalno dvojezičnoga govornika (Sapir, 2013: 149).

Pojmom jednostavnoga utjecaja jednoga jezika na drugi podrazumijeva se proces „posuđivanja“ riječi. On nerijetko završava kontinuiranim korištenjem određene posuđenice u zajednici i društvu, što izaziva otpore pojedinih lingvista. Razlog je tomu što se katkad smatra da posuđivanje riječi iz stranoga jezika nepovoljno utječe na karakter, autentičnost i fonetsku strukturu domaćega jezika.

11.1. Klasifikacija dvojezičnosti

Klasifikacija dvojezičnosti pomaže raščlaniti načine poznavanja prvoga i drugoga jezika. Podjela podrazumijeva dimenziju vremena (*rana* i *kasna* te *istodobna* i *slijedna* dvojezičnost), jezika (*okomita* i *vodoravna* dvojezičnost), jezičnih sposobnosti (*uravnotežena* i *neuravnotežena* dvojezičnost) i djelatnosti (*pasivna* i *aktivna* odnosno *prijamna* i *proizvodna* dvojezičnost) te kognitivni ustroj. Slijedi detaljnije objašnjenje navedenih klasifikacija.

Kratak pregled podjele dvojezičnosti donosi Jelaska (2005: 40-46). Podjela po vremenu govori o *ranjoj* (dječjoj) i *kasnoj* (mladenačkoj i odrasloj) dvojezičnosti, a prema dobi pojedinca o *istodobnoj* i *naknadnoj* (slijednoj) dvojezičnosti. Rana se uvelike razlikuje od mladenačke i odrasle zato što je velika prednost pojedinca u kasnijem odgoju i obrazovanju. Mladenačka je dvojezičnost slična ranjoj i odrasloj, koju karakterizira miješanje sintaksi.

Pojedini istraživači smatraju da dvojezična djeca istovremeno prolaze dvije faze usvajanja jezika. „Prva je faza nediferenciran jednojezični sustav u kojem su prisutni elementi obaju jezika, dok u drugoj fazi oba jezika počinju funkcionirati kao zasebni, odvojeni sustavi“ (Vujnović-Malivuk, Palmović, 2015: 21).

Procesi koje pojedinac prolazi jednojezičnim usvajanjem jednaki su procesima dvojezičnoga usvajanja (Vujnović-Malivuk, Palmović, 2015: 21). Ako dijete usvaja oba jezika od rođenja, radi se o istodobnoj dvojezičnosti. Granica je istodobne i slijedne (naknadne) dvojezičnosti dob djeteta od 3 godine zato što se do tada usvajaju osnove materinskoga jezika.

Ako dijete proces usvajanja drugoga jezika prolazi nakon dobi od tri godine, dvojezičnost je naknadna (Jelaska, 2005). Ako dođe do istodobne dvojezičnosti, Barnes (2006) predlaže razlikovanje dvojezičnoga ovladavanja prvim (od rođenja) i drugim jezikom (između mjesec dana života i navršene druge godine).

Sljedeća podjela dvojezičnosti po jezicima odnosi se na okomitu i vodoravnu dvojezičnost. Okomita je česta tema istraživača zbog kompleksnosti razdvajanja i opisivanja. Kod vodoravne su dvojezičnosti jezici različiti. Osim verbalne podjele, postoji i znakovna dvojezičnost. Ona se odnosi na znakovni jezik i jezik gluhoonijemih i gluhih osoba, koji su u sve većem interesu istraživača. Osoba koja govori dvama znakovnim jezicima ne razlikuje se uvelike od osobe koja govori dvama srodnim jezicima (Jelaska, 2005: 42).

Podjela po jezičnim sposobnostima predstavlja uravnoteženu i neuravnoteženu dvojezičnost. Uravnoteženost nije česta pojava zbog neusklađenosti znanja prvoga i drugoga jezika. Znanje je jednoga jezika u većine dvojezičnih govornika veće od znanja drugoga. Jači jezik ne mora nužno biti prvi (Jelaska, 2005: 42). Neuravnotežena (dominantna) dvojezičnost nastaje kad jezične kompetencije jednoga i drugoga jezika nisu jednake. Odnos se dvaju jezika može promijeniti pa slabiji jezik može postati dominantnim. Ako dođe do nekorštenja drugoga jezika, nerijetko se fraze zaboravljaju ili potiskuju. Takva se dvojezičnost smatra polujezičnošću. Razlozi su tomu političke, gospodarske, društvene i obrazovne prirode, to jest, ako se pojedinac u različitim životnim ulogama služi različitim jezicima.

Međutim, nije nužno da se u budućnosti neće razviti vještina ovladavanja drugim jezikom na višoj razini. Neovisno o jačemu utjecaju prvoga jezika, ograničena jezična proizvodnja u drugome jeziku pokazuje održivost, pri čemu se stvaraju povoljniji uvjeti za razvoj pozitivnoga stava prema drugomu jeziku.

S druge se strane postavlja pitanje kako dijete koje je izloženo dvojezičnosti u ranoj dobi spoznaje razliku između materinskoga i stranoga jezika. Pojedini autori navode da je novorođenčad u prvim mjesecima života sposobna razlikovati širok raspon zvukova te tako može naučiti bilo koji svjetski jezik. U ranoj će dobi dijete brzo usvojiti onaj jezik kojim je okruženo i koji se svakodnevno u komunikaciji s njime i upotrebljava.

S vremenom se prilagođava osnovnomu jeziku svoje okoline i ignorira sve ono što za njega ne smatra važnim. Dijete će urođenim sposobnostima steći znanje materinskoga jezika, a poslije vještinu razumijevanja i ovladavanja drugim jezikom.

Podjela dvojezičnosti po jezičnim djelatnostima definira pasivnu i aktivnu, odnosno prijamnu (receptivnu) i proizvodnu (produktivnu) dvojezičnost. Pasivna se manifestira razumijevanjem govora i vještinom čitanja, a aktivna se odnosi na vještine čitanja i pisanja. Prema Pavličević-Franić (2006: 10), aktivna se i pasivna dvojezičnost razlikuje od prijamne i reproduktivne. Smatra se kako je prijamna dvojezičnost posljedica aktivnoga slušanja, a reproduktivna je dvojezičnost viša faza prijamne, odnosno sposobnost govornika da rabi fraze na drugomu jeziku. Nadalje, govornik prelazi u proizvodnu fazu, gdje je razvijena vještina služenja obama jezicima bez prevođenja jednoga jezika na drugi (Jelaska, 2005: 44).

11.2. Primjeri dvojezičnosti

U svojem radu autorica Feltrin (2019: 6-9) pokazuje određene specifičnosti dječje dvojezičnosti. Smatra kako novija istraživanja pokazuju dječju istovremenu dvojezičnost neovisno o navedenim dobnim granicama početnih faza usvajanja obaju jezika. U svom radu opisuje dvojezičnost djevojčice koja je rođena i odrasta u Republici Hrvatskoj. Njezino je prirodno jednojezično okruženje hrvatski jezik. Istovremeno je, s navršene tri godine, izložena engleskom kao drugom jeziku. Teorijski, dijete koje od treće godine usporedno usvaja dva jezika, naknadno je dvojezično.

Međutim, majka djevojčice, kao neizvorni govornik engleskoga jezika, glavni je izvor u njegovu usvajanju. Način na koji je djevojčica izložena drugom jeziku ograničen je zbog toga što joj se samo majka obraća na engleskom jeziku i većinom u vremenu kad nisu prisutni ostali članovi obitelji. U komunikaciji s ocem i bliskom okolinom djevojčica je bila izložena hrvatskomu jeziku (primjerice, čitanje i pričanje priča, pjevanje pjesmica i sl.). Istovremeno je sudjelovala u različitim aktivnostima na engleskomu jeziku (slušanje i gledanje animiranih filmova, povremeno igranje računalnih igrica i sl.).

Očekivani bi ishod bio odvojen razvoj jezične i komunikacijske sposobnosti u obama jezicima. Izloženost hrvatskom jeziku bila je veća s obzirom na jezik jednoga od roditelja i šire okoline. Ističe se nejednaka količina jezičnoga unosa, što rezultira u korist hrvatskoga jezika. Prvo prebacivanje koda u govoru djevojčice primijećeno je u dobi od tri godine.

Unutar jednostavne strukture rečenice na hrvatskom jeziku, djevojčica je počela upotrebljavati riječi na engleskom. Primjerice: „Daj mi češalj, ja ću počešljati svoj tail!” ([teil] rep/kosu); „Fali mu hand.” ([hænd] ruka na nekoj igrački); „Ti oboji *car*, a ja crtam kotače.” ([ka:] automobil). Majka je ubrzo počela zapisivati izjave svoje kćeri zbog toga što joj ih je, kao višejezičnom pojedincu koji ne miješa kodove, bilo teško zapamtiti.

Iz vlastitoga iskustva tijekom stručne prakse i okruženja u kojem se nalazim zabilježila sam pojedine slučajeve u kojima djeca ne žive u dvojezičnom okruženju, ali je vidljiv snažan utjecaj medija na potencijalnu dvojezičnost. Nerijetko dolazi do prebacivanja kodova pa tako djevojčica (6 god.) često upotrebljava fraze na engleskomu jeziku. Primjerice: „Ja ne želim da mi kupiš to. Ja želim da mi kupiš onaj *yellow balloon*.” ('žuti balon'). Promatrajući djevojčicu, primijetila sam kako izraze na engleskomu jeziku najčešće koristi u simboličkoj igri.

U pokušaju dozivanja bake da idu u šetnju, dječak (3 god.) odlučio je pozvati ju ovako: “Ajde baba, *lets go!* Ne mogu te više čekat!” ('Hajdemo!').

To se može interpretirati u kontekstu utjecaja brojnih medijskih sadržaja na stranim jezicima dostupnih djeci preko kojih ona usvajaju pojedine strane jezične izraze. Takvih je sadržaja mnogo, izdvajam ovdje primjerice animirani film *Majstor Mato* koji se trenutno prikazuje na televizijskom programu, a koji je sinkroniziran na hrvatski, ali je osmišljen tako da se istodobno usvajaju pojedine fraze engleskoga jezika. Budući da djeca najčešće uče imitiranjem, i takvi su primjeri često poticaj za miješanje kodova.

Također sam zabilježila primjere neuravnotežene dvojezičnosti kod dječaka (5 god.) i djevojčice (3,5 god.) koji su se iz Sjeverne Makedonije prije nepunih godinu dana doselili u Stari Grad na otoku Hvaru. Majčin je prvi jezik hrvatski, a očev makedonski. Prema navodima roditelja, djeca su izložena obama jezicima neposredno od rođenja, dakle riječ je o istovremenoj dvojezičnosti. To je također tipičan primjer vodoravne dvojezičnosti u kojoj su dva jezika različita. Međutim, roditelji ističu da je makedonski jezik još uvijek jači od hrvatskoga zbog okoline u kojoj su živjeli prije dolaska u Republiku Hrvatsku.

Osim toga, uz čakavski dijalektni izričaj s brojnim talijanizmima kojem su djeca sada okružena, u vrtićkom se okruženju susreću i sa standardnim hrvatskim jezikom pa je ostvarena i okomita dvojezičnost prvoga jezika.

U tablici 2 prikazani su primjeri rečenica dječaka i djevojčice iz Sjeverne Makedonije. Ističe se neuravnotežena dvojezičnost na vodoravnoj razini pri čemu se uz hrvatski upotrebljavaju pojedini izrazi i sintaktičke konstrukcije tipične za makedonski jezik.

Tablica 2. Primjeri neuravnotežene dvojezičnosti i miješanja kodova

PRIMJERI	HRVATSKI STANDARDNI JEZIK
dječak (5 god.): „Molim vas, dajte mi jednu čašu vode na mene.”	“Molim vas, dajte mi jednu čašu vode.”
dječak (5 god.): „Bio sam jutros u gradinka.”	“Bio sam jutros u vrtiću.”
djevojčica (3,5 god.): „Kupio mi je tata trotinet!”	“Tata mi je kupio romobil!”
djevojčica (3,5 god.): „Moj brat je išao da igra fudbal.”	“Moj je brat otišao igrati nogomet.”

12. Zaključak

Brojnim je istraživanjima dokazano da se već u prenatalnom razvoju djeteta javljaju neki od bitnih uvjeta za jezično sporazumijevanje zato što majka s djetetom komunicira na poseban način, drugačiji od onoga kojim majka komunicira s drugima. Dosadašnja su istraživanja potvrdila da u prenatalnom razvoju fetus čuje određene karakteristike vanjskih zvukova, koje poslije kao novorođenče može prepoznati, primjerice majčin glas. Usvajanje jezika općenito se smatra zahtjevnim procesom jer je važno da mu prethode zadovoljeni motorički preduvjeti, slušna obrada, kulturalna podrška, prihvaćenost okoline i dr.

Jezična faza počinje obično oko prve godine djetetova života kada počinje ovladavati intonacijom i ritmizacijom te usvajati foneme materinskoga jezika. Pravilan izgovor glasova trebalo bi u urednom jezičnom razvoju usvojiti otprilike do školske dobi, međutim morfološki razvoj završava tek oko dvanaeste godine kada se automatizira jezično znanje. Na usvajanje jezika utječu brojni izvanjezični i jezični čimbenici. U ranoj dobi dijete usvaja jezik kojim je okruženo i koji se svakodnevno u komunikaciji s njime i upotrebljava. Dijete će urođenim sposobnostima steći znanje materinskoga jezika, a poslije vještinu razumijevanja i ovladavanja drugim jezikom.

Istaknuta je uloga obitelji u razvoju govora, posebne značajke maminskoga i roditeljskoga jezika, te uloga odgojitelja u poticanju djetetova govorno-jezičnoga razvoja. Iz navedenoga se može zaključiti da je poticajno okruženje preduvjet za prirodno učenje, usvajanje jezika i ostvarenje dobrobiti djeteta.

Posebno se analizirao pojam dvojezičnosti, koji je zbog različitih sociolingvističkih razloga sve zastupljeniji u modernim obiteljima suvremenoga društva. Navedene su različite klasifikacije dvojezičnosti – s obzirom na vrijeme rana i kasna te istodobna i slijedna dvojezičnost; s obzirom na jezik okomita i vodoravna dvojezičnost; s obzirom na jezične sposobnosti uravnotežena i neuravnotežena dvojezičnost; s obzirom na jezične djelatnosti pasivna i aktivna, odnosno prijamna i proizvodna dvojezičnost. Primjeri dvojezičnosti iz literature i životne prakse potvrđuju stajališta da je najčešće prvi jezik dominantan nad drugim. Međutim, pokazano je da se takvo stanje zbog različitih okolnosti može i promijeniti u korist drugoga jezika.

Literatura

- Aladrović Slovaček, K. (2019). *Od usvajanja do učenja hrvatskoga jezika*. Zagreb: Alfa.
- Barnes, S. B. (2006). A privacy paradox: Social networking in the United States. *First Monday*, 11(9).
- Baždarić, T. (2015). Obitelj pred izazovima dvojezičnosti: zablude i istina o učincima istovremene dvojezičnosti na djecu i obitelj. *Acta Iadertina*, 12 (1), 0-0.
- Birtić, M., Blagus Bartolec, G., Hudeček, L., Jojić, L., Kovačević, B., Lewis, K., Matas Ivanković, I., Mihaljević, M., Miloš, I., Ramadanović, E. i Vidović, D. (2012) *Školski rječnik hrvatskoga jezika*. Zagreb: Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje; Školska knjiga.
- Boras, M. (2021). Usvajanje stranih jezika u ranoj, predškolskoj i školskoj dobi. *Bjelovarski učitelj*, 26 (1-3), 87-92.
- Ćoso, Z. (2016). Problematika ovladavanja jezikom. *Croatica et Slavica Iadertina*, 12/2 (12.), 493-512.
- Feltrin, S. (2019). Usporedni razvoj dječje dvojezičnosti u jednojezičnome okružju – miješanje kodova na primjeru hrvatskoga i engleskoga jezika. *Hrvatski jezik*, 6 (1), 6-9.
- Govor u predškolskoj ustanovi* (1987). Beograd: Zavod za udžbenike i nastavna sredstva.
- Grosjean, F. (2001). The bilingual's language modes. U: J. Nicol (ur.). *One Mind, Two Languages: Bilingual Language Processing* (1-22). Oxford: Blackwell.
- Hržica, G. i Trtanj, I. (2021). Mjere rječničke raznolikosti u pričama djece predškolske i rane školske dobi. *Rasprave: Časopis Instituta za hrvatski jezik i jezikoslovlje*, 47 (1), 105-126. <https://doi.org/10.31724/rihjj.47.1.3>
- Jelaska, Z. (2005). *Hrvatski kao drugi i strani jezik*. Zagreb: Hrvatska sveučilišna naknada.
- Jelaska, Z. (2005). Jezik, komunikacija i sposobnosti: nazivi i bliskoznačnice. *Jezik*, 52 (4), 128-138.
- Klaić, B. (2012). *Novi rječnik stranih riječi*. Zagreb: Školska knjiga.
- Kovačević, M. (1996). Pomaknute granice ranoga jezičnoga razvoja: okvir za novu psiholingvističku teoriju. *Suvremena lingvistika*, 41-42 (1-2), 309-318.
- Kuvač Kraljević, J. (2015). *Priručnik za prepoznavanje i obrazovanje djece s jezičnim teškoćama*. Zagreb: Edukacijsko-rehabilitacijski fakultet Sveučilišta u Zagrebu.
- Kuvač, J., Palmović, M. (2007). *Metodologija istraživanja dječjega jezika*. Jastrebarsko: Naklada Slap.

- Labaš, D. i Marinčić, P. (2018). Mediji kao sredstvo zabave u očima djece. *MediAnali*, 12 (15), 1-32.
- Medved Krajnović, M. (2010). *Od jednojezičnosti do višejezičnosti: Uvod u istraživanja procesa ovladavanja inim jezikom*. Zagreb, Leykam International.
- Pavličević-Franić, D. (2006). Jezičnost i međujezičnost između sustava, podsustava i komunikacije. *Lahor*, 1 (1), 1-14.
- Pavlinić-Wolf, A. (1985). Definicije materinskog jezika i s njima povezani problemi. *Migracijske i etničke teme*, 1 (3-4), 57-68.
- Posokhova, I. (1999). *Razvoj govora i prevencija govornih poremećaja u djece: priručnik za roditelje*. Lekenik: Ostvarenje.
- Rade, R. (2014). *Poticanje ranog govorno-jezičnog razvoja*. Zagreb: Foma.
- Sapir, E. (2013). *Jezik. Uvod u istraživanje govora*. Zagreb: Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje.
- Stančić, V., Ljubešić, M. (1994). *Jezik, govor, spoznaja*. Zagreb: Hrvatska sveučilišna naklada.
- Starčević, A. (2016). Govorimo hrvatski ili 'hrvatski': standardni dijalekt i jezične ideologije u institucionalnom diskursu. *Suvremena lingvistika*, 42 (81), 67-103.
- Steiner, N., Hayes, S. L. i Parker, S. (2008). *7 Steps to Raising a Bilingual Child*. New York: AMACOM.
- Šego, J. (2009). Utjecaj okoline na govorno-komunikacijsku kompetenciju djece; jezične igre kao poticaj dječjem govornom razvoju. *Govor*, 26 (2), 119-149.
- Vilke, M. (1991). *Vaše dijete i jezik: materinski, drugi i strani jezik*. Zagreb: Školska knjiga.
- Vrhovac, Y. (2001). *Govorna komunikacija i interakcija na satu stranoga jezika*. Zagreb: Naklada Ljevak.
- Vrsaljko, S. i Paleka, P. (2018). Pregled ranoga govorno-jezičnoga razvoja. *Magistra Iadertina*, 13 (1), 139-159.
- Vujnović Malivuk, K. i Palmović, M. (2015). Dvojezično usvajanje jezika: povezanost s jezičnim teškoćama i nejezičnim sposobnostima. *Logopedija*, 5 (1), 20-24.

Sažetak

U ovom se radu prikazuje razvoj govora kod djece te lingvistički aspekti usvajanja materinskoga (hrvatskoga) i drugoga jezika u ranoj dobi. Uzimajući u obzir neodvojivost okolinskih čimbenika koji utječu na razvoj govora, ulogu obitelji i odgajatelja u govorno-jezičnom razvoju pojedinca, razvidno je da je poticajno okruženje preduvjet za prirodno učenje, usvajanje jezika i ostvarenje dobrobiti djeteta.

Dvojezičnost je pojam s kojim se u suvremeno doba sve češće susrećemo. Sve više se naglasak stavlja na multikulturalna, povezana i liberalna društva koja će biti sposobna međusobno se razumjeti, podržavati i napredovati. Navedene su različite klasifikacije dvojezičnosti s obzirom na brojne čimbenike poput vremena, jezika. Opisani su primjeri dvojezičnosti iz literature i prakse koji potvrđuju stajališta da je prvi jezik najčešće dominantan nad drugim, no da se takvo stanje, ovisno o brojnim čimbenicima, može i promijeniti.

Ključne riječi: usvajanje jezika, prvi jezik, drugi jezik, dvojezičnost, rana dob.

Linguistic Aspects of the Acquisition of Croatian and Second Language from Early Childhood

Abstract

This paper presents the development of children's speech and the linguistic aspects of acquiring their mother tongue (Croatian) and a second language at early age. Taking into account the inseparability of environmental factors that influence speech development, the role of the family and educators in the speech-language development of an individual, it is clear that a stimulating environment is a prerequisite for natural learning, language acquisition and the achievement of the child's well-being.

Bilingualism is a concept that we encounter more and more often in modern times. More and more emphasis is placed on multicultural, connected and liberal societies that will be able to understand each other, support each other and progress. Various classifications of bilingualism are given with regard to numerous factors such as time and language. Examples of bilingualism from literature and practice are described, which confirm the point of view that the first language is most often dominant over the second, but that such a situation can change, depending on numerous factors.

Keywords: language acquisition, first language, second language, bilingualism, early age.

SVEUČILIŠTE U SPLITU
FILOZOFSKI FAKULTET

IZJAVA O AKADEMSKOJ ČESTITOSTI

kojom ja _____KLAUDIJA MASLE_____, kao pristupnica za stjecanje zvanja sveučilišne prvostupnice _____RANOG I PREDŠKOLSKOG ODGOJA I OBRAZOVANJA_____, izjavljujem da je ovaj završni rad rezultat isključivo mogega vlastitoga rada, da se temelji na mojim istraživanjima i oslanja na objavljenu literaturu kao što to pokazuju korištene bilješke i bibliografija. Izjavljujem da niti jedan dio završnog rada nije napisan na nedopušten način, odnosno da nije prepisan iz necitiranoga rada, pa tako ne krši ničija autorska prava. Također izjavljujem da nijedan dio ovoga završnog rada nije iskorišten za koji drugi rad pri bilo kojoj drugoj visokoškolskoj, znanstvenoj ili radnoj ustanovi

Split, __12.9.2022.__

Potpis

**IZJAVA O POHRANI ZAVRŠNOG RADA U DIGITALNI REPOZITORIJ
FILOZOFSKOG FAKULTETA U SPLITU**

STUDENTICA	KLAUDIJA MASLE
NASLOV RADA	LINGVISTIČKI ASPEKTI USVAJANJA HRVATSKOGA I DRUGOGA JEZIKA U RANOJ DOBI
VRSTA RADA	ZAVRŠNI RAD
ZNANSTVENO PODRUČJE	HUMANISTIČKE ZNANOSTI
ZNANSTVENO POLJE	FILOLOGIJA
MENTORICA (IME, PREZIME, ZVANJE)	ANĐELA MILINOVIĆ HRGA, DOC. DR. SC.
KOMENTOR/ICA (IME, PREZIME, ZVANJE)	/
ČLANOVI POVJERENSTVA (IME, PREZIME, ZVANJE)	1. TEA-TEREZA VIDOVIĆ SCHREIBER, DOC. DR. SC. 2. ANĐELA MILINOVIĆ HRGA, DOC. DR. SC. 3. IVANA ODŽA, DOC. DR. SC.

Ovom izjavom potvrđujem da sam autorica predanog završnog rada (zaokružiti odgovarajuće) i da sadržaj njegove elektroničke inačice u potpunosti odgovara sadržaju obranjenog i nakon obrane uređenog rada. Slažem se da taj rad, koji će biti trajno pohranjen u Digitalnom repozitoriju Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Splitu i javno dostupnom repozitoriju Nacionalne i sveučilišne knjižnice u Zagrebu (u skladu s odredbama *Zakona o znanstvenoj djelatnosti i visokom obrazovanju*, NN br. 123/03, 198/03, 105/04, 174/04, 02/07, 45/09, 63/11, 94/13, 139/13, 101/14, 60/15, 131/17), bude (zaokružiti odgovarajuće):

a.) u otvorenom pristupu

b.) rad dostupan studentima i djelatnicima Filozofskog fakulteta u Splitu

c.) rad dostupan široj javnosti, ali nakon proteka 6/12/24 mjeseci (zaokružiti odgovarajući broj mjeseci)

U slučaju potrebe dodatnog ograničavanja pristupa Vašem ocjenskom radu, podnosi se obrazloženi zahtjev nadležnom tijelu u ustanovi.

__SPLIT, 12.9.2022.__

mjesto, datum

potpis studentice